

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 336.71:338.24

БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ З ІНОЗЕМНИМ КАПІТАЛОМ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОСВІДУ КРАЇН І ТЕНДЕНЦІЇ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.5.325

Дятлова Ю. В., к.е.н.

Донецький державний університет управління, м. Маріуполь

У статті систематизовано досвід країн світу щодо проблеми впливу іноземного капіталу на банківський сектор в докризовій, кризовій і після кризовій економіці. Визначено загальносвітові тенденції за сукупністю показників частки чисельності іноземних банків і їх активів. Показано, що в докризовий період спостерігалось збільшення чисельності іноземних банків в національних банківських системах по всьому світу, а відносний рівень чисельності іноземних банків набагато вище відносного рівня їх частки в активах. Криза негативно вплинула на процеси інтернаціоналізації. Виявлено особливості для країн з полярно протилежними позиціями, економічно розвинених країн, нових членів ЄС. Акцентовано увагу на тенденціях в банківському секторі пострадянських держав у взаємозв'язку з умовами конкуренції. У пострадянських державах показники присутності іноземних банків у більшості перевищують загальносвітові показники. Встановлено значний вплив іноземного капіталу в банківському секторі Вірменії, Грузії, Естонії, Латвії, Литви. В Україні під впливом кризи і військово-політичних дій рівень показників іноземного капіталу має тенденцію до зниження.

Ключові слова: банківський сектор; іноземний капітал; загальносвітові тенденції; особливості по групах країн; конкуренція в умовах доступу іноземних банків

UDC 336.71:338.24

BANKING SECTOR IN THE CONDITIONS OF COMPETITION WITH FOREIGN CAPITAL: SYSTEMATIZATION OF COUNTRY EXPERIENCE AND TRENDS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.5.325

Diatlova Yu., PhD in Economics

Donetsk State University of Management, Mariupol

The experience of the world countries concerning the effect of foreign capital on the banking sector in the pre-crisis, crisis and post-crisis economy has been systematized in the article. The global trends in aggregate indicators of the proportion of the number of foreign banks and their assets have been identified. It was shown that in the pre - crisis

period, an increase in the number of foreign banks in national banking systems throughout the world was observed, and the relative level of the number of foreign banks was much higher than the relative level of their share in assets. The crisis has had a negative impact on the processes of internationalization. The features for countries with polar counter-position, economically developed countries, new EU members have been determined. Attention is focused on trends in the banking sector of the post-Soviet states in conjunction with the conditions of competition. In the post-Soviet states, the indicators of the presence of foreign banks are in most cases exceeding the global figures. The significant impact of foreign capital in the banking sector of Armenia, Georgia, Estonia, Latvia, and Lithuania has been established. In Ukraine, under the impact of the crisis and military-political actions, the level of indicators of foreign capital is reduced.

Keywords: banking sector; foreign capital; global trends; features by country groups; competition in conditions of access to foreign banks

Актуальність проблеми. В умовах глобалізації, як основної тенденції світового господарства, економіки багатьох країн характеризуються високим ступенем відкритості і доступу до внутрішніх ринків. Банківський сектор економіки, з одного боку, є найбільш інтегрованим в глобалізовану світову фінансову систему, а з іншого – саме його розвиток є пріоритетним з точки зору забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання різних галузей і сфер, впливу на соціально-економічні процеси в державі. Тому вкрай актуальним є вивчення впливу іноземного капіталу на розвиток і конкуренцію національного банківського сектору.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. У наукових працях західних економістів-теоретиків, зокрема таких як Т. Левітт [1], С. Чава та А. Пурнанандам [2] та інших, викладені підходи до проблем, пов'язаних з міжнародною діяльністю банків, їх інтернаціоналізацією та інтеграцією з точки зору можливостей розвинених країн і негативного впливу філій на материнську компанію в період кризи.

Дослідження Міжнародного валютного фонду (2012 р.) [3] і Світового банку (2017-2018 рр.) [4] націлені на компаративний аналіз міжнародної банківської діяльності по країнам, групам країн, регіонам і в світі загалом, тенденцій присутності іноземного капіталу. Для країн з транзитивною економікою важливими є, перш за все, питання впливу іноземного капіталу на конкуренцію в банківському секторі та його розвиток. Тому ці питання досліджуються у працях вчених з України, Білорусії, Росії, зокрема таких як О. Дзюблюк [5], Н. Наливайко [6], А. Михайлов [7] та інших. Однак

проблема розвитку національного банківського сектора в зв'язку з присутністю іноземного капіталу з огляду на її значення вивчена ще недостатньо. Досвід країн за даним питанням є корисним з метою можливості його використання на основі систематизації і встановлення сучасних тенденцій.

Мета статті – систематизувати досвід і визначити сучасні тенденції щодо впливу іноземного капіталу на банківський сектор приймаючої країни.

Виклад основного матеріалу. Дослідження Міжнародного валютного фонду охопило банківські системи 137 країн. Основні показники – це, по-перше, частка іноземних банків у загальній їх чисельності в країні (1995-2009 рр.); по-друге – частка іноземного капіталу в загальному обсязі активів банківського сектора країни (2004-2009 рр.) [3]. Отримані дані свідчать, що до 2009 р. спостерігалось збільшення чисельності іноземних банків в національних банківських системах по всьому світу (їх частка в загальній чисельності банків збільшилася в 1,5 рази порівняно з 1995 р).

Найбільш динамічно чисельність іноземних банків зростає в регіонах Близького Сходу й Північної Африки (в два рази) і особливо Східної Європи і Середньої Азії (в 4,7 рази). Останній включає держави пострадянського простору, а також Болгарію, Румунію, Туреччину і держави колишньої Югославії. Найменший приріст чисельності іноземних банків спостерігався в країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) і в інших економічно розвинених країнах, а також у Східній Азії й Океанії.

У 2009 р. найбільш висока питома вага іноземних банків була в регіоні Африки (на південь від Сахари), там їх чисельність перевищила кількість національних банків. Друге, третє і четверте місця за цим показником посіли три групи країн: Латинська Америка, економічно розвинені держави крім країн ОЕСР, Східна Європа і Середня Азія (понад 2/5). Найменше значення показника мав регіон Південної Азії.

Тенденції за показником частки іноземних банків у банківських активах за 2004-2009 рр. наступні. В цілому по світу значення показника збільшилося (в 1,2 рази), при цьому за всіма групами країн, за винятком трьох: в регіоні Східної Азії й Океанії він залишився без зміни, а в регіоні Латинської Америки та в групі економічно розвинених країн за межами ОЕСР – зменшився. Відзначено значні відмінності у величині показника:

в Східній Азії й Океанії він склав 3%, а в групі економічно розвинених країн за межами ОЕСР – 43%.

Зіставлення використовуваних для аналізу двох показників дозволяє зробити висновок, що відносний рівень чисельності іноземних банків набагато вище відносного рівня їх частки в активах: в цілому по світу в 2009 р. перший показник дорівнював 35%, а другий – 13% (табл. 1).

Таблиця 1. – Показники присутності іноземних банків у банківському секторі пострадянських країн

Країна	Частка іноземних банків ¹ у загальній їх кількості, %					Частка іноземних банків ² в активах, %				
	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
Азербайджан	10	10	15	16	16	1	1	3	2	3
Білорусь	45	45	53	55	55	14	12	19	19	18
Вірменія	54	69	69	73	80	46	58	65	70	79
Грузія	33	55	58	67	67	32	66	66	66	64
Естонія	71	71	71	71	71	99	98	97	99	99
Казахстан	36	36	39	39	39	24	5	13	15	17
Киргизстан	63	63	57	57	57	91	-	-	-	-
Латвія	45	50	57	62	62	58	64	65	66	66
Литва	67	67	70	70	70	92	92	92	93	92
Молдова	38	38	44	44	44	30	31	38	45	49
Російська Федерація	15	16	17	19	19	7	10	11	13	12
Україна	28	34	37	43	45	28	42	46	58	-
Узбекистан	18	18	24	24	24	-	-	-	-	-
Загалом у світі	31	32	34	35	35	12	13	14	13	13

¹Іноземний банк – це банківська установа, понад 50% акцій якої належить іноземному капіталу.

Джерело: розроблено авторами за [3, с. 30-33]

Цей факт можна пояснити двома причинами. По-перше, багато країн відкривають доступ іноземним банкам формально, проводячи при цьому політику протекціонізму (за рахунок підтримки великих і надвеликих державних банків). По-друге, тим, що надання кредитів іноземними банками (наприклад, філією транснаціонального банку), що діють в інтересах своїх материнських структур, в статистиці приймаючої країни як банківські операції на внутрішньому ринку не враховуються, що спотворює результати.

Присутність іноземних банків у країнах світу в 2009 р. характеризувалася полярно протилежними тенденціями: в одних країнах іноземні банки за чисельністю і за активами склали 100% або близьку до цього величину (так, не було національних банків в таких країнах, як Буркіна-Фасо, Мадагаскар, Замбія, Мозамбік, Барбадос). Більше 90% банківських активів були іноземними в таких країнах, як Сенегал, Сальвадор, Ямайка, Гонконг, Люксембург, Литва, Естонія, Боснія-

Герцеговина, Албанія. Під іноземним контролем в діапазоні 80-90% активів перебував банківський сектор Уганди, Свaziленду, Румунії, Чехії, Словаччини, а в діапазоні 70-80% – Нової Зеландії, Мексики, Танзанії, Конго, Вірменії, Болгарії, Македонії, Сербії та Чорногорії.

Повну відсутність іноземного капіталу в активах банків зареєстровано на Кубі і в Ірані. Мінімальну кількість банків відзначено в двох країнах з групи ОЕСР – Японії та Швеції (іноземні банки становили в обох країнах по 1% від загальної чисельності банків).

Достатньо відрізняється показник участі іноземних банків в активах банківського сектору по країнам групи G20: в Японії, як уже відзначено, він практично нульовий, у Канаді, Франції та Італії – дорівнює 5-6%, а в трьох провідних країнах G7 він є більшим, а саме в США – 18%, Великій Британії – 15%, Німеччині – 12%.

У колишніх соціалістичних країнах Східної Європи рівень участі іноземних банків в активах більше 50%. Найбільш високим є рівень в Албанії (94%), Боснії і Герцеговині (93%), Хорватії (91%), Чехії (86%), Румунії (85%); найменшим – в Угорщині (64%) і Польщі (68%).

У пострадянських державах показники присутності іноземних банків протягом 2005-2009 років поступово зростають і у більшості перевищують загальносвітові показники (табл. 1). Так, найбільші частки іноземних банків у загальній їх кількості в банківському секторі (більше 60%) відзначено у Вірменії, Грузії, Естонії, Латвії, Литві, найменші (до 25%) – в Азербайджані, Російській Федерації, Узбекистані. За часткою іноземних банків в активах тенденції аналогічні. Найбільш високий рівень показника (більше 90%) в Естонії, Литві. Значною є частка у Вірменії, Грузії, Україні. Найбільш низькі рівні – в Азербайджані та Російської Федерації (менші за загальносвітові).

Дані в звіті МВФ (2012 р.) характеризують банківський сектор передкризового, кризового і початок посткризового періодів. Однак тенденції чітко вказують на факт значного впливу іноземного капіталу на розвиток національних банківських секторів через переважно високий рівень їхньої участі в активах колишніх соціалістичних і пострадянських держав.

У відповідності до більш пізніх досліджень Світового банку з глобального фінансового розвитку (2017-2018 рр.) [4], у цілому ситуація в світі, по групах країн і окремим державам радикально не змінилася (табл. 2).

Таблиця 2. – Показники присутності іноземних банків у банківських секторах країн у 2014 році

Країна	Частка іноземних банків в активах, %	Частка іноземних банків у загальній їх кількості, %	Кількість країн, що приймають національні банки
Держави пострадянського простору			
Азербайджан	4	14	0
Білорусь	31	65	1
Вірменія	85	80	0
Грузія	64	77	2
Естонія	97	75	1
Казахстан	13	33	5
Киргизстан	79	83	0
Латвія	58	55	2
Литва	91	75	1
Молдова	27	50	0
Російська Федерація	8	17	24
Україна	28	39	
Узбекистан	6	20	1
Держави – нові члени ЄС			
Болгарія	62	65	2
Польща	76	76	2
Чехія	85	62	2
Хорватія	90	52	1
Румунія	79	82	1
Розвинуті країни			
Велика Британія	14	58	55
Італія	6	12	26
Франція	5	4	46
США	11	31	62
Японія	1	2	18

Джерело: розроблено авторами за: [4, с. 138-141]

У групі економічно розвинених країн Японія продовжує політику протекціонізму – частки іноземних банків мінімальні за обома показниками, проте їх в загальній кількості чисельності стало більше. У банківському секторі Італії та Франції частка іноземного капіталу в активах залишилася на колишньому рівні, незначно знизився показник по Великій Британії (з 15% в 2009 р. до 14% в 2014 р.), але більшою мірою – по США (з 18% до 11%). Очевидно, саме криза 2008 р., враховуючи її передумови, призвела до відтоку іноземного капіталу. Більш вагомим може бути обґрунтування з урахуванням можливих змін положень, прийнятих Федеральним банком США.

Слід зазначити, що в економічно розвинених країнах частка іноземних банків у загальній кількості банків набагато більше, ніж їх частка в активах. Так, в США частка іноземних банків у загальній кількості дорівнює 31% (у 2009 році – 32%), тобто практично кожне третя банківська установа – іноземного походження, але частка їх капіталу

майже в 3 рази менша. Ще більше розрізняються показники по банківському сектору Великої Британії. Там іноземні банківські установи складають 58% (у 2009 році – 57%) при їх частці в капіталі в 14%, тобто в 4 рази меншій. По Швейцарії показники розрізняються в 5 разів, по Австралії – майже в 20, у її банківській системі іноземні банки контролюють 2% активів при частці в 38% за кількістю установ. Це вказує на той факт, що конкурентні позиції іноземного капіталу слабші, ніж банків приймаючої країни.

У державах – нових членах ЄС політика лібералізації щодо доступу до ринку банківських послуг призвела до значного зростання конкуренції, а з огляду на зростаючу потребу в активах, національні банки погано утримують конкурентні позиції (значення обох показників більше 60%). Аналогічна ситуація і в країнах пострадянського простору, що вступили до ЄС: активи банківського сектора Естонії і Литви – це на 90% і більше іноземний капітал. Значним є показник і по банківському сектору Латвії.

З пострадянських держав залишився значним вплив іноземного капіталу в банківському секторі Вірменії, Грузії, Киргизстану. Туркменістан і Таджикистан в дослідження не включені. Зросла частка іноземного капіталу в банківських активах Білорусії (з 18% до 31%). А ось в Україні, в зв'язку з воєнно-політичною ситуацією, частка активів іноземних банків стала менше в 2 рази. При цьому з переходом на міжнародні стандарти значно зменшилася кількість банків, в основному за рахунок вітчизняних.

За даними Світового банку, в банківському секторі Російської Федерації частка активів іноземного походження знизилася (з 12% в 2009 р. до 8% в 2014 р.). Тим часом, згідно з даними Федерального банку Росії, на кінець 2015 р. ця частка склала 12,5%. Крім того, частка активів нерезидентів за всіма кредитними організаціям протягом декількох останніх років була на рівні 25%, а в 2015 р – нижче 20%. З урахуванням збільшення квоти щодо участі іноземного капіталу до 50% від сукупного статутного капіталу кредитних організацій [8], іноземні інвестори квоту не вибрали в повному обсязі.

Значний інтерес викликає показник кількості країн, які приймають національні банки. Цей показник є значним в банківському секторі економічно розвинених країн, разом з тим мінімальний як для країн – нових членів ЄС, так і держав пострадянського простору (банки в 1-2 країнах). Більш активну участь в інтернаціоналізації приймає

банківський сектор Казахстану (банки в 5 країнах). Найбільш значним є показник по банківському сектору Росії (банки в 24 країнах).

Висновки. Таким чином, дані щодо участі іноземного капіталу в банківському секторі країн світу свідчать, що загальносвітовою тенденцією є збільшення часток як банків нерезидентів, так і їх активів. Присутність іноземних банків в країнах має полярно протилежні тенденції: в одних країнах частки іноземних банків за кількістю і за активами становлять 100% або близьку до цього значення величину, в інших – відсутність іноземного капіталу (наприклад, в Японії). Більшість країн мають значення обох показників від 5% до 70-90%. В економічно розвинених країнах відносна кількість іноземних банків набагато більше їх частки в активах, а значення показників свідчать про конкурентні переваги банків з вітчизняним капіталом. У колишніх соціалістичних країнах Східної Європи, нових членах ЄС, частка кількості іноземних банків та участі їх в активах – більше 50%, що свідчить про більш високі конкурентні позиції іноземного капіталу.

З пострадянських держав значним є вплив іноземного капіталу в банківському секторі Вірменії, Грузії, Киргизстану. У Білорусії частка капіталу нерезидентів в банківських активах зросла (в 1,7 рази з 2009 р. по 2014 р), в Україні – знизилася (в 2 рази) і істотно зменшилася кількість банків, в основному за рахунок вітчизняних. По банківському сектору Росії показники мають менші значення, ніж по Білорусії і Україні, але слід врахувати, що збільшення квоти для нерезидентного капіталу повинно бути релевантним конкурентним позиціям вітчизняних банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Levitt T. The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*. 1983. 61 (May/June). Pp. 92-102.
2. Chava S., Purnanandam A. The Effect of Banking Crisis on Bank-Dependent Borrowers. *Journal of Financial Economics*. 2011. Vol. 99. Pp. 116-135.
3. Claessens S., Horen N. Foreign banks: trends, impact and financial stability. *IMF Working Paper* WP/12/10 (January 2012). URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1210.pdf>.
4. Bankers without Borders. Global Financial Development Report 2017/2018. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28482/978146481148.pdf>.
5. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: «Вектор», 2012. 462 с.

6. Наливайко Н. Н. Иностраный капитал в банковской системе республики Беларусь. URL: http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/14034/2/Nalivayko_N_N_Ust_rost_2012_S_75-77_ocr.pdf.
7. Михайлов А. В. Иностраный капитал в банковском секторе Российской Федерации. Причины, становление и последствия. Московский экономический журнал. 2018. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inostrannyi-kapital-v-bankovskom-sektore-rossiyskoy-federatsii-prichiny-stanovlenie-i-posledstviya>.
8. О внесении изменений в статьи 16 и 18 Федерального закона «О банках и банковской деятельности» № 372 от 14.12.2015 г. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/40286>.

REFERENCES:

1. Levitt, T. (1983). The Globalization of Markets. Harvard Business Review, 61 (May/June), 92-102.
2. Chava, S., & Purnanandam, A. (2011). The Effect of Banking Crisis on Bank-Dependent Borrowers. Journal of Financial Economics, 99, 116-135.
3. Claessens, S., & Horen, N. (2012). Foreign banks: trends, impact and financial stability. IMF Working Paper WP/12/10 (January). Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1210.pdf>.
4. Bankers without Borders. Global Financial Development Report 2017/2018. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28482/9781464811487.pdf>.
5. Dziubliuk, O.V. (Eds.). (2012). Bankivska systema Ukrainy: stanovlennia i rozvytok v umovakh hlobalizatsii ekonomichnykh protsesiv [Banking system of Ukraine: formation and development in the conditions of globalization of economic processes]. Ternopil: Vector [in Ukrainian].
6. Nalivayko, N.N. (2012). Inostranyi kapital v bankovskoi sisteme respubliki Belarus [Foreign capital in the banking system of the Republic of Belarus]. Retrieved from http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/14034/2/Nalivayko_N_N_Ust_rost_2012_S_75-77_ocr.pdf [in Russian].
7. Mikhailov, A.V. (2018). Inostranyi kapital v bankovskom sektore Rossiiskoi Federatsii. Prichiny stanovlenie i posledstviia [Foreign capital in the banking sector of the Russian Federation. Causes, formation and consequences]. Moskovskii ekonomicheskii zhurnal – Moscow economic journal. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/inostrannyi-kapital-v-bankovskom-sektore-rossiyskoy-federatsii-prichiny-stanovlenie-i-posledstviya> [in Russian].
8. О внесении изменений в стати 16 и 18 Federalnogo zakona O bankakh i bankovskoi deiatelnosti 372 ot 14.12.2015 g. [On Amendments to Articles 16 and 18 of the Federal Law “On Banks and Banking Activities” No. 372 of December 14, 2015]. Retrieved from <http://kremlin.ru/acts/bank/40286> [in Russian].